

En rörelse bort från massamhällets språkbruk

Bengt-Åke Wennberg

Jag tycker att det i dag verkar finnas en stor samstämmighet om att den tekniska och samhällsmässiga utvecklingen numera lett vårt samhälle fram till ett skifte. Den österrikiske nationalekonomen Joseph Schumpeter skulle kallar det som händer – ”en destruktiv kreativitet av etablerade vanor och tankesätt”. Få har emellertid några bra idéer om hur detta skifte kan hanteras konstruktivt.

Jag nämnde i min förra blogg att Zygmunt Bauman i sin artikel i boken ”The great regression” citerar påven Franciscus, som i ett tal när han mottog Charlemagnepriset 2016 hävdar betydelsen av en kulturrevolution med hjälp av dialoger.

Efter att ha provat dialoger i hela mitt arbetsliv har jag kommit fram till att man gärna återfaller i tankestrukturer där man talar om individerna i samhället som ”objekt”, dvs man talar om dem i termer av kategorier och roller inte som de särskilda personer de är. Som jag förstår Bauman och påven rekommenderar de inte bara att de bör syfta till att återskapa en demokratisk form för språkandet. Det vill säga att vi skall använda jagform;

undvika att avbryta den som talar; ”gå laget runt” och tvinga alla att uttala sig. Det viktiga att veta och berätta är hur var och en individ resonerar om sin medverkan i samhället.

Som fixeringsbilden visar så krävs det därför enligt min mening ett perspektivskifte där man ser något annat än vad man uppfattar vid första intrycket (en ung kvinna eller en gumma). Perspektivskiftet som jag anser behövs ligger i förmågan att kunna skilja mellan språket som sådant och hur andra personer använder det.

Min slutsats är att deltagarna i de dialoger som påven och Bauman syftar på, i och genom samtalandet, använder och tolkar språket på ett sätt som vi i dag inte är vana vid. Mycket talar således för att det vi drabbats av är att vår traditionella användning av språket inte räcker till för att inför, och med, varandra formulera relevanta beskrivningar av den framtida verklighet som vi gemensamt måste kunna hantera.

Zygmunt Bauman har för länge sedan definierat kris som den tidpunkt då man vet för mycket. Det går inte längre att avvakta. Det nya perspektivet tränger sig på och kan inte undvikas. Man vet mer än vad man kan formulera och begripliggöra med hjälp av den kommunikation som man är van vid att använda sig av. Det outtalade ligger som landminor under resonemangen och kan när som helst explodera. En olämplig användning av språket verkar således just nu skapa de anomalier, som måste klarläggas för att undvika förvirring och lidande.

Jag skall i denna blogg referera ett resonemang som förs av [Per Santesson i tidningen Kvartal vol. 2 2017, som publicerades den 23 april](#). Santesson lyfter fram just en sådan anomali, som uppstått på grund av det sätt som det samtalas på i, och om, vårt samhälle. Som exempel använder han samtal om risker.

Inom den tankefigur som dominerade industrisamhället sågs ”folket” som en ”massa” som på olika sätt rörde sig ungefär som myror på marken. Denna massa kunde påverkas på olika sätt genom ingripanden uppifrån och utifrån. Påverkan kunde ske på många olika sätt. En sådan påverkan var genom masskommunikation. Denna tanke blev allt mer etablerad vid tiden före andra världskriget. En konsekvens för språkbruket av denna tanke har beskrivits i Viktor Klemperers bok ”LTI – Lingua Tertii Imperii, tredje rikets språk.

Auktoriteter, forskare, experter och ledare, det vill säga samhällets elit, ”talade” till folket genom olika medier. Det förväntades att ”folket” rättade

in sig efter de budskap som gavs av eliten så länge dessa var "sanna" och "välgrundade". Universitet och andra forskningsinstitutioner hade som mål att sprida sina resultat och kunskaper till "massan" och/eller erbjuda de styrande underlag för deras beslut. Genom kritisk granskning inom eliten kunde kvaliteten på de kunskaper som presenterades vidmakthållas. Klemperer visade att fasthållandet vid denna kommunikationsform samtidigt skapade ett speciellt språk – LTI. Så övergår jag till Per Santesson's resonemang om hur vi talar om risker.

Jag delar hans tanke att massamhällets språk bygger på experters bedömningar av risker. Sådana bedömningar handlar om sannolikhet. Detta är ett synsätt som överheten kan tillämpa genom att den *ser sig som ansvarig* för att **konstruera** en så effektiv samhällsapparat som möjligt. I en byråkratisk styrning av massan är det ur demokratisk synpunkt bra om så få som möjligt drabbas av olyckor. Det är bra för de styrande om de flesta blir rika och får det bra, medan bara några få får lida och har det dåligt. Då kan man räkna med att eliten behåller sitt förtroende hos "massan". Tilliten i samhället stärks.

Om några få, trots elitens ansträngningar, ändå drabbas av lidande eller sämre levnadsförhållanden är detta en konsekvens man får ta. Konsekvensen är helt enkelt en följd av att de samband som ligger till grund för den konstruktion av samhället som eliten formulerat inte är helt perfekt. Sådana risker är då något som överheten inte anser sig kunna göra något åt. Någon "ideal" konstruktion av samhället kan enligt dem aldrig skapas. Utifrån denna tankefigur blir **sannolikhetsbedömningar** av risker relevanta.

I den nu aktuella utvecklingen mot en mer autonom och självständig allmänhet blir emellertid grunderna för den enskilde individens värdering av risk annorlunda. Dennes bedömning av risk genomsyras inte bara av sannolikheter i populationen utan också av **moraliska** ställningstaganden.

Jag menar att risk i det individuella perspektivet blir en fråga om vilka typer av risker som individen anser vara **moraliskt acceptabla** i ett samhälle och vilka risker den enskilda individen **inte anser skall finnas**. Det är enligt Santesson naturligt att jag gör sådana bedömningar. Det är inte irrationellt och avvikande.

Samma synvänder återfinns numera på nästan alla områden. Samhället har på gott och ont blivit mera "moraliskt". Då får resonemang om värderingar, ansvar och tillit en helt annan betydelse. Den "mening" som förmedlas i och genom en text blir annorlunda.

Santesson påpekar att det styrande skiktet i sin kommunikation, både inom sig och med allmänheten, inom ramen för massamhällets tankefigur, kunnat bortse från denna fullt normala "subjektiva" bedömning av risk och därmed också av förändringen av den "mening" som språkbruket och de åtgärder som görs, förmedlar till den enskilda människan. Eliten missar att utvecklingen medför att individens bedömning nu i mycket högre grad än förr utgår från individens perspektiv och inte bara från överhetens.

Det är bland annat denna insikt som Sara Westins avhandling, som jag nämnde i min förra blogg, förmedlar. Även om planeringen av bostadsområdet skett efter konstens alla regler så visar det sig att resultatet inte blivit något trivsamt **ur den enskilda individens eget perspektiv**. Det intressanta är alltså inte om individens bedömning är "rätt" utan att kommunikationen mellan boende och planerare uppenbarligen i vår tid utformats på ett sätt som gör att planerarna kan avfärda individernas enskilda subjektiva uppfattningar som irrationella.

Här möter vi en anomali som är en direkt konsekvens av att man i sitt språkbruk använder sig av ett olämpligt paradig. Går det då att förstå varför detta språkbruk så länge uppfattats och accepterats som "normalt"?

Peter Santesson skriver i tidskriften Kvartal:

"En intressant ledtråd hittar man i C. Wright Mills fyra dimensioner av massamhället.

1. *I massamhället var andelen opinionsbildare låg i förhållande till andelen opinionsmottagare. Men det som sker idag är att opinionsbildning blir en långt mer decentraliserad verksamhet, där samhällsdebatten flyttar ut i sociala medier och i större grad sker horisontellt människor emellan.*
2. *I massamhället var möjligheterna små att bemöta den väletablerade opinionen utan repressalier, både av tekniska och av sociala skäl. Idag förändras båda dessa faktorer. Massmediernas tekniska oligopol är mer eller mindre brutet och sociala spärrar mot avvikande röster blir allt svagare.*
3. *I massamhället omsätts inte allmänhetens åsikter i handling. Idag har – på gott och ont – uppblossade populistiska rörelser snabbt vunnit stort politiskt inflytande i andra länder. Allmänhetens opinioner har visat sig vara möjliga att mobilisera till politisk handling som får konkret effekt.*

4. *I masshället är vardagslivet penetrerat av offentliga auktoritetsfigurer som har en stor normsättande kraft. Idag ifrågasätts etablerade auktoriteter i allt större utsträckning och möts med större skepsis.”*

Det som intresserat mig är att Peter Santesson alltså precis som Bauman beskriver en rörelse bort från masshällets masskommunikation. Rörelsen sker som en följd av allt starkare föreställningar om människan som en mer autonom och politiskt självständig individ. Det verkar vara denna rörelse bort från ett språkbruk som bygger på masshället som skapar förvirring och gör framtiden främmande och osäker. I kommande bloggar skall jag närmare utforska denna rörelse.

Referenser

Bauman Z (2017): Symptoms in search of an object and a name. In Geiselberger H ed (2017): The Great Regression.

<http://pombo.free.fr/geiselberger2017.pdf>

Klemperer V (2006): Language of the Third Reich : LTI - Lingua Tertii Imperii- London: Bloomsbury Publishing PLC

Santesson P (2017): Eliten som försvann. Kvartal. 23 april 2017.

<https://kvartal.se/artiklar/eliten-som-forsvann>

Originaltext

<https://www.bengtharry.me/?p=2835>